Is-Sitwazzjoni Lingwistika f'Għawdex

Carm Cachia

20 ta' Lulju, 1992

Daħla

Kull lingwa tibqa' ħajja sakemm tkun kapaċi tadatta ruħha għaċ-ċirkustanzi li ssib ruħha fihom mal-mixja taż-żmien. Għalhekk kull lingwa tgħaddi minn tibdil. Ċertu kliem jinstab li qdiem, u ma baqagħlux użu, u għalhekk jitwarrab u jitbiddel. Postu jieħdu kliem ġdid. L-istess jingħad għal espressjonijiet idjomatiċi. Dan hu li jżomm lingwa ħajja, friska u li taqdi l-esiġenzi tas-soċjetà li tkun tużaha. Min-naħa tagħha, is-soċjetà li titkellimha turi l-identità tagħha biha, u għalhekk żgur li tibda tkisser din l-identità bil-mod il-mod, hekk kif tibda twarrab l-ilsien endemiku biex tbiddlu ma' wieħed internazzjonali, anke jekk dan, f'xi każi, jista' jaqdi aħjar l-esiġenzi tagħha. F'din il-kitba, jiena ser nagħti l-opinjoni tiegħi dwar il-qagħda lingwistika fil-gżira Għawdxija billi, waqt li kont niktibha, żammejt f'moħħi dawn il-punti li għadni kemm semmejt.

Sfond Storiku

Qabel nagħtu ħarsa lejn id-djalett Għawdxi u l-futur tiegħu, ser nagħtu ħarsa lura lejn l-istorja ta' din il-gżira. Id-differenzi li jeżistu bejn in-nies ta' Malta u dawk ta' Għawdex, speċjalment f'dak li għandu x'jaqsam ma' djalett, għandhom storja soċjali warajhom. Għawdex hu l-gżira ż-żgħira miż-żewġ gżejjer popolati fl-arċipelagu Malti. Għawdex ma kellu qatt port ta' kalibru jew importanza bħall-Port il-Kbir. Dawn iż-żewġ ħwejjeġ, jiġifieri id-daqs tal-popolazzjoni u n-nuqqas ta' port importanti, għamlu lil din il-gżira anqas importanti f'għajnejn il-qawwiet il-kbar li ħakmu dan il-Baħar Nofsani u li dejjem ħatfu lil Malta minħabba l-qagħda strateġika tagħha. Mal-miġja tal-Kavallieri ta' San Ġwann u l-bini tal-Belt Valletta, Għawdex kompla għadda fl-oskurità. Imma d-differenza żgur li kibret sew f'dawn l-aħħar seklu u nofs ta' ħakma Ingliża u l-bidu ta' l-industrijalizzazzjoni f'pajjiżna. Waqt li Malta saret bażi militari qawwija u ċentru kummerċjali f'waħda mill-aqwa rotot tad-dinja,

il-gżira t'Għawdex kompliet tinqata' għaliha u tingħalaq fiha nnifisha. Il-mezzi ta' komunikazzjoni bejn il-gżejjer kienu ftit u mill-agħar. Biżżejjed ngħidu li t-trasport bil-vapur bejn Malta u Għawdex beda biss mitt sena ilu waqt li t-telegrafu u l-telefon daħlu Għawdex ħafna snin wara Malta. Dan in-nuqqas ta' komunikazzjoni ħoloq barriera bejn l-iżvilupp f'Malta u dak f'Għawdex. Imma fl-istess ħin dan kien li ppreserva d-djalett Għawdxi.

Għall-aħħar tas-seklu 19 u fil-bidu tas-seklu 20, beda dieħel ammont kbir ta' kliem misluf, l-ewwel mit-Taljan u mbagħad mill-Ingliż. Dan seħħ l-aktar fin-naħat tal-Port il-Kbir u l-Belt Valletta billi dawn l-inħawi kienu l-ħolqa li tgħaqqad lil Malta mad-dinja. Fl-irħula laħaq aktar tard, kif wieħed jista' jara mid-djaletti Maltin, l-aktar mill-kliem mikellem fost l-anzjani f'dawn l-irħula[1]. L-aħħar li beda dieħal kien f'Għawdex. Mela l-industrijalizzazzjoni mwaħħra ta' dil-gżira, flimkien mal-fatt li Għawdex hu relattivament aktar agrikolu minn Malta, żammew din il-gżira marbuta mas-sengħa tal-biedja li ilha teżisti hawn minn qabel il-miġja tal-Għarab fostna.

Varjazzjoni fit-Taħdit

Mela, waqt li Malta ħasset il-bżonn li ddaħħal numru kbir ta' kliem Rumanz u Anglo-Sassonu, f'Għawdex dan il-bżonn ma kienx tant kbir. L-Għawdxi baqa' aktar konservattiv fi kliemu, b'tendenza li llum issib kliem Semitiku (u kultant anke kliem Rumanz) użat b'ċerta regolarità, meta f'Malta m'għadux jintuża, bħal:

ħkimt	flok	qbadt
mħajjem	flok	fissud
tħaxxem	flok	inqaras
xenxel	flok	ġibed ix-xagħar
xenxul	flok	għanqud (għeneb)
jonfod	flok	ilaħlaħ
jgħellmu (minn għelm)	flok	jimmarkah
ġakkijiet	flok	boċċi
gurxin	flok	furkettun
għakrux	flok	bebbuxu
qabru (qubru)	flok	granċ
bejt	flok	dar
nixlik	flok	nugżak

(Dawn l-aħħar tnejn iltqajt magħhom fiż-Żebbuġ biss.)

Teżisti wkoll xi differenza fl-ismijiet ta' l-għasafar u tajr tal-passa li jżuru gżiritna matul is-sena. Fost dawn insibu **ċuċċarda** flok **kuċċarda**, **pinniċċiera** flok **daqquqa** u **sekonda** flok **birwina**.

Imbagħad insibu differenzi lessikali fi kliem li ġej mir-Rumanz. Dan hu kliem li jintuża Malta u ma jintużax Għawdex jew il-kontra, jew li f'Malta jkollu tifsira differenti. Hekk niltaqgħu ma' dawn il-kelmiet:

Għawdex	Malta
skritt	pitazz
boxxla	antiporta
xerbitelli	ċekċik (*meta l-kelma tirreferi għal tiżjin*)
trampi	kummiedji
kaxxa tat-taraġ	tromba tat-taraġ
ċombini	labar ta' l-inxir.

Il-kelma **trampa** tintuża fil-frażi: ***jaqta' trampa*** meta l-Malti jrid jgħid: ***jagħmel kummiedja***. (ta' min jinnota l-verb li jakkompanja n-nom fiż-żewġ każi). Il-kelma **ftira** f'Għawdex tixbah ħafna lill-pizza waqt li f'Malta hi ħobża bla ħmira ta' għamla ċatta.

Barra minn dawn insibu wkoll differenzi fit-tlissin ta' l-istess lessemi fuq livell fonemiku, fis-sens li nsibu żewġ jew aktar allofonijiet għall-istess fonema, kif se naraw minn dawn il-ftit eżempji:

D.Għ.		**M. S.**
/waqoit/	għal	/waqait/
/bait/ (Xagħra)	għal	/beit/
/tibin/	għal	/tiben/
/wurze:q/	għal	/werżieq/
/ru:ġul/	għal	/ra:ġel/
/mena/	għal	/mela/

Jeżistu wkoll differenzi fit-tlissin tal-fonemi **/u/** u **/i/**, li fid-djalett Għawdxi, f'ċerti każi, jieħdu t-tul vokaliku. [2]

Hekk:	/ottubru/	issir	/ottu:bru/
	/knisja/ issir	/kniesja/	

Imbagħad fejn jidħol is-suffiss **/ija/** dan aktarx jingħad aktar maħtuf bħal fil-każijiet:

/maltija/ issir	/maltia/		
	/pulitsija/	issir	/pulitsia/
	/gallarija/	issir	/gallaria/

Din id-differenza tidher l-aktar fost l-istudenti Għawdxin li jsibuha diffiċli jiddistingwu bejn il-kelmiet ċ**fija**' (*in me*) u ċ**fiha**' (*in her*)

Hawn ta' min isemmi wkoll il-pronunzja ta' ħafna mill-ismijiet tradizzjonalment Maltin. Ħafna minn dawn jinbidlu fil-pronunzja, l-aktar fil-pronunzja tal-fonemi vokaliċi. Dawn jew jinbidlu ma' fonemi vokaliċi oħra jew jinbidlu f'fonemi dittongali. Ara dawn l-eżempji li ġejjin:

Ġann	issir	Ġonn	jew	Ġannuj
Tonina	issir	Tunujn jew	Tunine	

Karmenu	issir	Kermien	jew	Korm	jew	Karmnu
Feliċ	issir	Filejċ				
Kolina	issir	Kulujn jew	Kuline			
Ġużepp	issir	Ġiws	jew	Ġiżepp	jew	Ġiżeppej
Marija	issir	Maruj	jew	Marije		

F'Għawdex niltaqgħu wkoll ma' l-użu tal-plural Semitiku għal xi kliem Rumanz li f'Malta għandu desinenzi tal-plural Rumanz. Eżempji għandna:

karozza	**D. Għ.**	krarez /kruruz	**M.S.**	karozzi
purtiera	**D. Għ.**	prieter (Nadur)	**M.S.**	purtieri
torta	**D. Għ.**	torot	**M.S.**	torti
verdun	**D. Għ.**	vrieden	**M.S.**	verduni

L-ewwel żewġ eżempji, aktar ma jmur, aktar qegħdin jonqsu u kważi sparixxew għal kollox.

Fl-aħħar nett ngħaddu għall-użu idjomatiku. Hawn jeżistu xi differenzi wkoll, żgħar imma ta' min jagħti kashom, bħal:

D.Għ. *Għamel il-ħin*	flok	M.S. *Sar il-ħin*
Mort naqta' x-xagħar	flok	*Mort naqta' xagħri*[3]

Ma' dawn nixtieq ninkludi l-espressjoni Għawdxija "ħabib" bħal fil-każ:

"**Tipparkjax hawn, ħabib**",
meta l-Malti jgħidlek:

"**Tipparkjax hawn, sieħbi.**";
u n-nuqqas ta' l-espressjoni Maltija **"hu"** li f'Malta hi tant komuni, bħal fil-każ:
- Kemm xtrajt?
- Xtrajt sitta, hu!

Il-Malti Standard f'Għawdex

Hawn ta' min jistaqsi jekk il-Malti Standard jeżistix f'Għawdex jew le, u jekk jeżisti, min jużah u għaliex. Qabel xejn ejja naraw x'inhu l-Malti Standard. Skond A. Borg, il-Malti Standard hu r-riżultat ta' fattur soċjali :

> *Presumably a section of the population, possibly concentrated in certain urbanised areas, was, at a certain relatively late stage of our history, perceived as a model by the rest of the inhabitants with the consequent attempt on the part of the latter, to emulate the way of life*

of the former, including their way of speaking, probably also in the hope of a share in some of the perceived benefits the elite group were seen to enjoy.[4]

Mela l-Malti Standard nistgħu ngħidu li hu d-djalett tan-nies tal-Belt jew ta' l-inħawi madwar il-Port il-Kbir u Marsamxett, l-aktar Tas-Sliema, fejn għexu nies ta' l-ogħla klassi tal-gżira għal dawn l-aħħar mitt sena. In-nies ta' l-inħawi l-oħra u li għandhom djalett għalihom, bdew jikkupjawhom biex ma jħossuhomx inferjuri.

Issa, kif naraha jien, f'Għawdex insibu erba' tipi ta' nies li jitkellmu dan id-djalett li sar Malti Standard. Għall-ewwel tip jappartjenu dawk li dejjem tkellmu b'dan il-mod. Għalihom dik minn dejjem kienet l-ewwel lingwa. Minn dawn il-persuni ftit issib u x'aktarx li dawn jappartjenu lill-klass l-għolja tal-gżira jew huma wlied ġenituri Maltin li sabu ruħhom Għawdex minħabba raġunijiet diversi, però mhux minħabba żwieġ (eż. bin familja kompletament Maltija li sabet ruħha Għawdex minħabba x-xogħol tal-missier). Il-Malti Standard ta' dawn hu perfett, fis-sens li ma jinstab ebda ħjiel ta' l-iċken aċċent djalettali f'diskorshom. Dawn in-nies jagħmlu użu minn kliem bħal:

Ewropow	flok	Ewropew
ħlow	flok	ħlew
ġow	flok	ġew
żvolgow	flok	żvolġew
daka	flok	dak
dina	flok	din
hekka	flok	hekk

Ħafna drabi dawn in-nies jagħmlu użu wkoll minn kliem taljan jew taljanizzat meta jiġu biex jesprimu dak li jridu jgħidu. Ara dawn iż-żewġ eżempji li ġejjin:

i) Dika tfajla frivola.
ii) Meta wieħed jindaga sow fil-problema, wieħed jinduna li hu problema abbastanza kompless, u kwindi jirrikjedi indaġini profonda biex ir-riżultat finali jkun wieħed sodisfaċenti.

Ma' dan il-grupp jiena ninkludi t-tieni grupp. Dan hu l-grupp professjonista. Sa ftit tas-snin ilu, il-professjonisti f'Għawdex kont tgħoddhom fuq ponot subgħajk. Barra minn hekk, dawn kienu wħud mill-ftit nies ta' skola li kienu jżommu kuntatt kontinwu ma' Malta u mad-dinja ta' l-edukazzjoni. Għalhekk, għalkemm forsi ma kenux ġejjin minn familji li jużaw il-Malti Standard, dawn tgħallmuh tant li spiċċaw jużawh esklussivament. Ħafna minn ulied dawn il-professjonisti llum jitkellmu b'Malti Standard. Mandakollu, in-numru ta' professjonisti Għawdxin, speċjalment it-tobba, illum żdied sostanzjalment u, minkejja l-livell għoli ta' skola li dawn għandhom, ma jħossuhomx differenti minn sħabhom, l-Għawdxin l-oħra. Ħafna xorta jużaw id-djalett, l-aktar xħin jiġu biex jittrattaw ma' pazjenti/klijenti b'livell baxx ta' skola. Dan juri li mhux dejjem teżisti r-rabta bejn il-Malti Standard u l-livell għoli ta' edukazzjoni.

Imbagħad insibu t-tielet grupp ta' nies li jużaw il-Malti Standard. Dan il-grupp, ukoll żgħir fin-numru, huwa dak li jużah biex jipprova jidher li għandu status soċjali għoli. Fost dawn issib nies li għandhom livell ta' skola xi ftit ogħla mil-livell medju. Però dawn ma jitkellmux il-Malti Standard regolarment. Dawn jitkellmuh ma' wliedhom u bejniethom f'okkażjonijiet formali u anqas formali. Imma huma jużaw id-djalett meta jkunu jitkellmu ma' nies li jużaw id-djalett biss, jew meta jkunu rrabjati. Il-Malti Standard ta' dawn l-Għawdxin mhux l-istess bħal ta' l-ewwel tip li diġà aċċennajt għalih, għax għalihom dan hu t-tieni varjazzjoni tal-lingwa li ġiet akkwistata tard fil-ħajja. Minkejja l-fatt li dawn jippruvaw iħallu d-djalett Għawdxi barra għal kollox, fi kliemhom jibqgħu jidhru, 'l hawn u 'l hemm, l-aċċenti fuq kliem għal '**kutra**', '**pulizija**', eċċ, li tkellimt dwarhom aktar 'il fuq. Wisq drabi dawn in-nies ma jifhmux kif il-Maltin jagħrfu li huma minn Għawdex. Dawn 'jintgħarfu' mhux mill-kliem li jużaw, imma mill-intonazzjoni u l-aċċenti tagħhom.

Fl-aħħarnett insibu lil dawk l-Għawdxin li jużaw il-Malti Standard għaliex iħossuh bżonn li jagħmlu hekk. Infiehem ruħi aħjar. Ħafna Għawdxin, biex ma ngħidx il-maġġoranza tal-ħaddiema, jagħmlu żmien relattivament twil jaħdmu Malta. Min jgħaddi sena, min tnejn, tlieta, ġieli aktar. Dawn jgħixu parti kbira minn ħajjithom mal-Maltin u għalhekk jibdew jitkellmu bil-"Malti" (M.S.) biex ma jħossuhomx inferjuri għall-ħaddiema sħabhom (l-istess kif jagħmel wieħed Malti li jitkellem bid-djalett imma li jsib ruħu jaħdem f'ambjent fejn il-Malti Standard hu predominanti). Ma ninsewx li f'pajjiżna teżisti differenza bejn l-abitanti taż-żewġ gżejjer. Il-Maltin spiss iħarsu lejn sħabhom l-Għawdxin jew b'arja ta' superjorità jew b'arja patronizzanti, bħal ma turi l-frażi li spiss tisma' f'fomm il-Maltin - "Ara, jaħasra, mela int Għawdxija?" jew il-frażi l-oħra - "Ara, l-anqas tidher li int minn Għawdex!" Imbagħad hemm il-każ ta' meta persuna tiġi introdotta ma' oħra. L-intermedjarju (Malti) jalludi għal dik Għawdxija hekk: "Dan hu s-Sur Atttard, minn Għawdex". Imma hu ma jalludix għall-post jekk il-persuna li se jintroduċi tkun Maltija: "Dan hu s-Sur Attard, Żebbuġi."

Għaldaqstant, dawn il-ħaddiema, kważi kollha ta' grad ta' skrivan jew ogħla, (u magħhom nistgħu nżidu wkoll il-ħafna studenti li qegħdin jattendu l-università), iridu jew ma jridux, iħossu l-bżonn li jitkellmu bil-Malti Standard. Imma dawn jabbandunawh malli jiġu trasferiti lejn Għawdex u jibdew jużaw id-djalett Għawdxi mill-ġdid.

Mill-kumplament, id-djalett insibuh użat fiċ-ċirkustanzi kollha l-oħra tal-ħajja Għawdxija. Meta tal-familja jitkellmu bejniethom, dawn jużaw id-djalett. Dan jintuża wkoll bejn persuni familjari f'sitwazzjonijiet informali u xi drabi anke formali - jekk l-interlokuturi huma t-tnejn Għawdxin - iżda jintuża l-Malti Standard jekk hemm terza persuna Maltija fil-grupp. Biss din l-aħħar sitwazzjoni mhix xi regola, għax jekk il-persuna Maltija tkun "aċċettata", jintuża d-djalett Għawdxi anke jekk il-Malti juża l-Malti Standard f'diskorsu. Nieħdu l-eżempju tiegħi personali, li jien Malti noqgħod Għawdex. Sikwit niltaqa' ma' kazi ta' persuni li meta jċempluli jew ikellmuni jużaw il-Malti Standard. Iżda malli nweġibhom bid-djalett, huma jaqilbu għad-djalett mill-ewwel, tant li tinħoloq arja ta' informalità.

Hawn, bla dubju ta' xejn, għandna każi ta' ***diglossia*** fejn, għal raġunijiet speċifiċi se jkollna "***code switching***" jew qlib bejn id-djalett u l-Malti Standard skond l-okkażjoni li tkun. C.A. Fergusson japplika d-*digossia* għal sitwazzjonijiet fejn:

> *The two varieties of a language exist side by side throughout the community with each having a definite role to play . . . the most familiar example is the standard language and the regional dialect.*[5]

Fergusson jiddeskrivi disa' fatturi ta' diglossia: *function*, *prestige*, *acquisition*, *literary heritage*, *standardisation*, *stability*, *grammar*, *lexicon*, *phonology*.[6] Mhux l-iskop tiegħi li nidħol fid-dettal f'din il-ħaġa. Però rrid ngħid li ħafna minn dawn il-fatturi jsibu ruħhom fid-djalett Għawdxi, speċjalment l-ewwel tnejn u l-aħħar waħda. Din is-sitwazzjnoni hi simili għal dik deskritta minn A. Camilleri fit-teżi tagħha li semmejt aktar 'l fuq[7] .

Il-Lingwi Barranin u d-Djalett Għawdxi

Il-lingwa Maltija bħalissa tinsab ibbumbardjata minn numru kbir ta' kliem barrani li dieħel fil-gżejjer tagħna minħabba influwenzi barranin bħal ma huma t-turiżmu, it-telekomunikazzjoni, il-mikroteknoloġija u oħrajn anqas evidenti. Illum Għawdex ħareġ mill-iżolament tiegħu li semmejt fil-bidu. L-element konservattiv tiegħu qiegħed jiġbed numru kbir ta' turisti, barranin u Maltin. Dawn, barra li jinfluwenzaw b'diskorshom lill-abitanti, għandhom esiġenzi li jitolbu modernizzazzjoni rapida li forsi Għawdex mhux daqstant ippreparat għaliha. Din il-modernizzazzjoni żgur li se tħalli effett fuq id-djalett Għawdxi fil-futur.

L-Ingliż

U hawn hu fejn jidħol l-Ingliż. Fil-ħajja soċjali Għawdxija, l-Ingliż m'għandux dik l-importanza li għandu f'ċerti lokalitajiet f'Malta. Għalhekk ma nistgħux nikkonsidrawh bħala t-tieni lingwa f'Għawdex, u każi ta' bilingwiżmu nistgħu ngħidu li kważi ma jeżistux. F'Għawdex ma jinħassx il-bzonn li nkellmu lit-tfal tagħna bl-Ingliż jew li nużaw l-Ingliż bejnietna. It-tfal tagħna ftit li xejn jattendu skejjel fejn iridu jitkellmu bl-Ingliz bilfors jew fejn jiġu kkastigati jekk jużaw il-Malti. Għall-kuntrarju, f'ħafna każi l-għalliema jużaw id-djallett biex jesprimu ruħhom aħjar u biex joħolqu arja ta' familjarità bejnhom u bejn l-istudenti. Dan jgħodd sa fejn hu possibbli, anke għal suġġetti ta' xjenza, bħall-fiżika. Mela jeżisti *code switching* (qlib) mill-Malti għall-Ingliz, imma jeżisti aktar qlib mid-djalett għall-Malti Standard u f'ċerti każi anke mid-djalett għall-Ingliż.

F'suġġetti marbuta ma' l-iskola, speċjalment meta l-għalliem/a, jew min ikun jitkellem, isibha diffiċli biex jesprimi ruħu bil-Malti, il-kelliem spiss juża frażijiet jew sentenzi qosra bl-Ingliż. Dan x'aktarx jiġri meta l-ideat jew termini li jkun irid jispjega

aktarx li ma jkollniex kliem tekniku għalihom bil-Malti. Għalhekk il-kliem Ingliż użat f'okkażjonijiet bħal dawn ikunu assoċjati biss ma' dak li l-kelliem ikun irid ifiehem, u hu malajr jerġa' lura għall-Malti Standard jew għad-djalett, skond xi jkun juża l-interlokutur f'dik l-okkażjoni partikulari. Frażijiet qosra bl-Ingliż jintużaw ukoll bħala '*fillers*' bejn żewġ ideat. Hekk insibu li jintuża kliem bħal "*I mean*", "*Right*", "*Sorry*" u "*Wait*".

Madankollu, fil-***motherese***, jew *baby language,* (dak il-kliem li jintuża fid-diskors mat-trabi jew tfal ċkejknin ħafna) kliem Ingliz jew Ingliżizzat ħa post dak tradizzjonali Malti / Għawdxi, li jew spiċċa jew għadhom jużawh biss l-anzjani. Kliem bħal **tuttu** (żiemel), **bambu** (żarbun), **nejna** (ġbejna), **ġuġu** (ġobon), **ziza** (tiġieġa), **wuwwu** (kelb), **pejxa** (qattusa), dan kollu għeb u floku nsibu kliem bħal ***pussy*** (qattus), ***horsie*** (żiemel), ***doggie*** (kelb), u ***shoesie*** (żarbun).

Għall-kuntrarju, l-Ingliz dieħel ħafna bħala kliem missellef fejn jidħlu invenzjonijiet moderni u snajja' marbutin magħhom. Uħud minn dawn il-kelmiet huma:

i) Ismijiet ta' snajja' u kliem tekniku marbut magħhom bħal: **mekkanik**, **plamer**, **elektrixin**, **iwwajerja**, **isswiċċja**, **iffittja**
ii) Ismijiet ta' għodda bħal **spaner**, **swiċċ**, **tester**, **sokit**, **plakk(a)**, **plajers**
iii) Ismijiet ta' prodotti bħal: **fann**, **friġġ**, **kuker**, **giżer**, **vann**, **trakk**, **sink**, u issa anke **kompjuter**
iv) Kliem marbut ma' l-isports bħal **futbol**, **tenis**, **volibol**, **plejer**, **tim**, **skorja**, **ixxuttja**, **iffawlja**

F'ċerti każi dan il-kliem jieħu xeħta semitika, bħal fil-każ tal-kelma **plakka** minn ***plug***. F'każi oħra jieħu plural semitiku jew taljan bħal **flettijiet**, **swiċċijiet** u **plakek /plakki**, **vannijiet**, **fannijiet**, **trakkijiet**. Imma fil-biċċa l-kbira l-kliem Ingliż iżomm il-forma oriġinali, bil-plural b'kollox, bħal fil-każ ta' kliem bħal: **films**, **kukers** u **ħiters**.

Xi kliem Ingliz ġieli jintuża meta persuna Għawdxija, l-aktar mara, tkun tindirizza oħra li tkun Maltija:

"Ara Mary, kif int, olrajt?

Kieku Marija kienet Għawdxija , kienet tgħidilha:

"Ara, kif aħne Maruj?"

Qabel ma ngħaddi għal punt ieħor, nixtieq nagħmel referenza għal żvilupp li qiegħed jitfaċċa fi gżiritna f'dawn l-aħħar snin u li, aktar ma jmur, donnu li aktar qiegħed jiżdied - l-ulied ta' ħutna l-emigranti li qegħdin jirritornaw lejn art twelidhom. Dawn it-tfal u żgħażagħ aktarx li ġejjin minn pajjizi fejn l-Ingliż hu l-lingwa nazzjonali (bħall-Istati Uniti u l-Kanada). Għalkemm ħafna minn dawn jafu jitkellmu xi ftit bil-Malti, l-Ingliż jibqa' l-ewwel lingwa tagħhom. Dawn jitkellmu bil-Malti jew aħjar bid-djalett Għawdxi mat-tfal li għandhom il-Malti bħala l-ewwel lingwa imma fil-familji tagħhom u ma' sħabhom emigranti jużaw biss il-lingwa Ingliża. Uħud minnhom issa ilhom hawn numru ta' snin, imma xorta għadhom jippreferu jużaw l-Ingliż biex jikkomunikaw.

Madankollu, minkejja li n-numru ta' dawn mhux daqstant żgħir, dawn m'humiex se jbiddlu l-atteġġjament ta' l-Għawdxin lejn l-Ingliz għaliex (a) dawn m'humiex tant influwenti li se jbiddlu mentaltà ta' gżira sħiħa u (b) dawn għandhom tendenza li joħolqu klikek għalihom u jispiċċaw biex jitħalltu mill-inqas ma' tfal u żgħażagħ Għawdxin ta' mparhom.

It-Taljan

Lingwa oħra li qed ikollha xi ftit ta' l-influwenza fuq id-djalett Għawdxi hija l-lingwa Taljana. Dari kliem Taljan kien komuni ħafna fil-lingwagg tal-professjonisti u ta' nies ta' skola Għawdxin, l-aktar avukati u nutara. Dan sa ċertu punt għadu sa llum, kif semmejt aktar 'il fuq.

Illum huma t-tfal li jużaw ħafna kliem Taljan. Dan hu l-effett tal-programmi televiżivi ta' l-istazzjonijiet Taljani li t-tfal isegwu għal sigħat sħaħ. Infatti waqt il-logħob tagħhom spiss tisma' frażijiet bit-taljan bħal "*Mani in alto*" jew "*Fermati o sparo*", kliem li fi tfulitna, minħabba l-influwenza ta' films Amerikani, kien ikun "*Hands up*" jew "*Reach for the Sky*". Biss naħseb li din l-influwenza Taljana hi limitata għal hekk biss għax għalkemm ħafna tfal jifhmu sew it-Taljan u ġieli kapaċi jitkellmuh ukoll ta' età żgħira, qatt ma jesprimu ruħhom bit-Taljan flok bil-Malti jew bid-djalett Għawdxi.

Għeluq

Minkejja dan id-dħul u l-influwenzi ta' kliem barrani, naħseb li d-djalett Għawdxi ftit li xejn nistgħu ngħidu li ġie affettwat tant li se jitlef l-identità tiegħu. Biss xi tibdil hemm żgur. Biżżejjed ngħidu li d-distinzjoni bejn il-varjazzjoni tad-djalett Għawdxi qiegħda tonqos. Sa ftit snin ilu kull raħal tista' tgħid li kellu l-varjazzjoni tiegħu tad-djalett Għawdxi. Din il-varjazzojni kienet tikkonsisti minn differenzi fit-tlissin tal-fonemi sad-differenzi fit-tonalità. Ta' min isemmi l-'**r**' *rolled* tan-Nadur u tal-Għarb, l-'**għ**' imlissna taż-Żebbuġ, u '**q**' mibdula f''**k**' tax-Xewkija u partijiet tar-Rabat. Hemm id-dittong /**ei**/ mibdul f' /**ai**/ min-nies tax-Xagħra. Insibu l-kliem maħtuf fid-diskors tan-nies tan-Nadur u tal-Qala u t-tonalità mkaxkra tan-nies ta' Kerċem. Illum insibu li l-'**għ**' imlissna taż-Żebbuġ kważi nqerdet għal kollox u l-ċ**k**' tax-Xewkija qiegħda tonqos sew. Waħda mir-raġunijiet prinċipali hi t-taħlit tan-nies minn irħula differenti, minħabba xogħol, skola u kwistjoni ta' *housing*. Raġuni oħra hi din. Bħalma l-Malti tal-Belt, eċċ; sar il-Malti Standard, hekk id-djalett tar-Rabat qiegħed isir, naqra naqra, l-Għawdxi Standard. Hafna nies ta' l-irħula jippruvaw jimitaw lin-nies tar-Rabat f'diskorshom. Dan ikkonfermajtu minn żewġ studenti li għallimt dawn l-aħħar snin. Studenta miż-Żebbuġ qaltli li meta bdiet tattendi l-iskola sekondarja fir-Rabat, sħabha tal-klassi bdew jidħqu biha għax kienet isemma' l-'**għ**' f'diskorsha . Din spiċċat biex

qatgħet l-'għ' imlissna għal kollox minn kliemha sa meta waslet fl-iskola post-sekondarja fejn ngħallem jien. Studenta oħra mix-Xewkija ma kenitx issemma' l-'**q**' bħala '**k**'. Meta aċċennajtilha għal din il-ħaġa, ir-risposta kienet simili għall-każ preċedenti. Madankollu, f'raħal twelidha u ma' tad-dar hi kienet tuża l-'**k**' regolarment għax inkella jgħidulha "kiesħa mir-Rabat'. Dawn iż-żewġ każi juru ċar dak li għedt qabel, li ftit jew wisq il-varjazzjoni qiegħda tonqos.

Mill-banda l-oħra, li d-djalett Għawdxi jinqata' u jintemm għal kollox, biex postu jieħdu l-Malti Standard jew l-Ingliż naħseb li hi xi ħaġa 'l bogħod mir-realtà. Ir-raġuni hi, kif forsi ġa semmejt, li f'Għawdex min jitkellem bil-Malti Standard mhux la kemm jiġi aċċettat mis-soċjetà. Għawdxija. Hawn ta' min isemmi mill-ġdid l-studju ta' J. Xuereb[8] dwar il-każ ta' raġel Malti li joqgħod Għawdex, u li spicca biex telaq il-Malti Standard għad-djalett sabiex ikun jista' jinserixxi ruħu fis-soċjetà Għawdxija. Insemmi wkoll il-każ ta' tfal li fid-dar huma mdorrija jitkellmu bil-Malti Standard (uliedi), iżda li ma' sħabhom jużaw id-djalett biex iħossuhom aktar '*at ease*' fl-ambjent li jkunu.

Fl-aħħar mill-aħħar nixtieq ngħid ukoll li dawk l-Għawdxin li jirnexxilhom jegħlbu s-sens ta' inferjorità f'konfront ma' min juża l-Malti Standard, jużaw id-djalett kullimkien. Każ partikulari hu dak ta' persuna importanti fil-qasam ekkleżjastiku li ma tiddejjaq xejn tuża d-djalett fuq il-mezzi tax-Xandir jew meta tindirizza ġemgħat ta' nies.

Ftit Riflessjonijiet

Biex nagħlaq nixtieq ngħid li biex id-djalett Għawdxi jibqa' sħiħ u ma jisfumax u jintesa, ta' min jagħti kas dawn l-osservazzjonijiet:

1. Trid tinqata' l-mentalità li min juża d-djalett hu injorant, bla skola u mhux ta' mannies. Għalhekk id-djalett għandu jkollu d-dritt li jiġi użat kullimkien, bla ebda preġudizzju jew diskriminazzjoni.
2. Trid tinqata' l-mentalità li d-djalett hu inferjuri għall-Malti Standard, speċjalment fost il-ġenituri li jużaw l-istandard biex jippruvaw jgħollu l-livell soċjali tagħhom u ta' wliedhom.
3. Ma jsirx sforz żejjed fl-użu tal-Malti Standard fil-klassi, għalkemm dan għandu l-importanza tiegħu biex l-istudenti ma jitħawdux fit-tagħlim tal-lingwa miktuba.
4. Li ssir enfasi fuq ismijiet djalettali u folkloristiċi għal triqat, postijiet pubbliċi u ħwienet lokali.
5. L-użu tad-djalett fil-ġeneri letterarji bħal ma hi l-poeżija għandu jkun inkoraġġut mil-bidu nett, meta l-istudent ikun għadu ma ġiex taħt l-influwenza tal-Malti Standard jew ta' xi djalett ieħor.

Fl-aħħarnett irrid ngħid li d-djalett hu parti mill-identità ta' Għawdex. Jekk inħalluh jispiċċa, Għawdex jitlef parti kbira minn dak li jagħmlu ġawhra f'nofs il-Mediterran.

Biblijografija

Borg A. 1986. ***The Maintenance of Maltese as a language: What chances?*** Paper presented at the European Workshop of Multicultural Studies in Higher Education (Council of Europe), Strasburg.

Camilleri A. 1987. ***Language, Socialisation and Education in Mgarr.*** Unpublished B.Ed (Hons) dissertation, University of Malta.

Ferguson, C. A. 1972. ***Diglossia.*** In P.P. Giglioli (ed) ***Language and Social Context.*** Hamondsworth, England: Penguin Books Ltd.

Xuereb J. 1984. ***A Sociolinguistic Profile: a case study.*** Unpublished undergraduate study, University of Malta.

Nota ta' l-Awtur

Kif turi d-data t'hawn fuq, din il-kitba saret f'Lulju ta' l-1992 biex tinqara waqt Laqgħa ta' l-Esperti dwar il-Pjanifikazzjoni Lingwistika. Din il-laqgħa kienet inżammet mill-Fondazzjoni għall-Istudji Internazzjonali fi ħdan l-Università ta' Malta flimkien mal-Fondazzjoni għall-Istudji ta' Soċjetajiet Pluralistiċi, l-Istitut tal-Lingwistika, il-Kunsill Malti għall-Moviment Ewropew u l-Akkademja tal-Malti. Il-laqgħa kienet inżammet mit-18 sal-21 ta' Lulju ta' dik is-sena u nżammet fl-Aula Magna ta' l-Università, ħlief għal sessjoni waħda li nżammet fil-Ministeru għal Għawdex, ir-Rabat. Għal-laqgħa kienu preżenti wkoll rappreżentanti minn Wales, Friesland, l-Irlanda u l-Katalunja.

Minħabba l-fatt li l-laqgħa kienet inżammet aktar minn tmien snin ilu, xi aspetti ta' din il-kitba jistgħu ma jkunux aktar relevanti għal Għawdex ta' llum.

Carm C. Cachia
18 ta' Jannar, 2001

1 Ara **Camilleri A.** ***Language, Education and Socialisation in Mgarr*** - 1987
2 Ara **Xuereb J.,** ***A Sociolinguistic Profile: a case study.*** 1984
3 Ara **Borg A.,** ***The Maintenance of Maltese as a Language*** - 1988
4 Ara **ibid.**
5 Ara: **Ferguson C.A.,** ***Diglossia*** - 1972
6 Ara: **Ibid.**
7 Ara: **Camilleri A.,** ***Language, Education and Socialisation in Mgarr*** - 1987
8 Ara **Xuereb J.,** ***A Sociolinguistic Profile: a case study.*** 1984